

УДК [72.025.4:725+72.03](476-25)

БУДЫНАК БЕЛАРУСКАЙ ГЕАФІЗІЧНАЙ АБСЕРВАТОРЫІ Ў МІНСКУ: БУДАЎНІЧАЯ ГІСТОРЫЯ АД АЎТАРСКАЙ ЗАДУМЫ ДА НАВУКОВАЙ РЭСТАЎРАЦЫІ (1929–2025 гг.)

Р. А. Забела

Магістр архітэктуры, архітэктар-рэстаўратар, ТАА "Навукова-праектны цэнтр "РЭСТАБІЛІС", Мінск, Беларусь, e-mail: raman.zabiela@gmail.com

Реферат

У артыкуле прадстаўлены сістэмны аналіз гісторыі праектавання, будаўніцтва, архітэктурных трансфармацый і рэстаўрацыі будынка Беларускай геафізічнай абсерваторыі ў Мінску ў перыяд 1929–2025 гг. Аб'ект, спраектаваны ў 1929 г. архітэктарам І. І. Валодзькам. На аснове архіўных праектных матэрыялаў, перыядычных выданняў 1920–1930-х гг., іканаграфічных крыніц і вынікаў натуральных даследаванняў удакладняецца аўтарская архітэктурная канцэпцыя і яе эвалюцыя на розных этапах рэалізацыі.

Асобная ўвага надаецца адаптацыі першапачатковых праектных рашэнняў у 1930–1932 гг., у ходзе якой былі зменены аб'ёмна-планіровачныя і канструктыўныя элементы пры захаванні ключавых кампазіцыйных прынцыпаў. Упершыню ўводзіцца ў навуковы абарот і аналізуецца нерэалізаваны праект аздаблення фасадаў 1935 г., які адлюстроўвае спробу постканструктывіскай адаптацыі будынка ва ўмовах змены архітэктурнай палітыкі СССР. Разглядаюцца пасляваенныя рамонтныя работы 1947–1948 гг. і ўтылітарныя перабудовы другой паловы XX ст., што прывялі да паступовай страты часткі першапачатковых архітэктурных адметнасцей.

Аналізуюцца этапы рэстаўрацыйных работ 1997–2007 і 2020–2025 гг., накіраваных на навукова абгрунтаванае аднаўленне аўтарскага аблічча будынка, уключна з раней не рэалізаваным колеравым рашэннем. Зроблена выснова аб прыналежнасці аб'екта да архітэктуры рацыяналізму як кірунку савецкага авангарду і крытычна пераасэнсавана яго традыцыйнае залічэнне да канструктывізму. Сістэматызацыя будаўнічай гісторыі дазваляе прасачыць, як эканамічныя, тэхналагічныя і ідэалагічныя абмежаванні 1930-х гадоў у СССР уплывалі на змену праектных рашэнняў, ствараючы аснову для аб'ектыўнай ацэнкі вартасцей вынікавага аб'екта.

Ключевые слова: архітэктурная рэстаўрацыя, ахова архітэктурнай спадчыны, рацыяналізм, канструктывізм, постканструктывізм, І. І. Валодзька, савецкая архітэктура, архітэктурная спадчына Беларусі.

THE BELARUSIAN GEOPHYSICAL OBSERVATORY IN MINSK: CONSTRUCTION HISTORY FROM THE ORIGINAL ARCHITECTURAL DESIGN TO SCIENTIFICALLY BASED RESTORATION (1929–2025)

R. A. Zabiela

Abstract

This article presents a systematic analysis of the design, construction, architectural transformations, and restoration of the Belarusian Geophysical Observatory in Minsk from 1929 to 2025. Designed in 1929 by architect I. Valodzka, the building exemplifies Rationalist trends within Soviet avant-garde architecture. Using archival design documentation, 1920s–1930s periodicals, iconographic sources, and on-site studies, the research reconstructs the original architectural concept and traces its evolution through successive stages.

The study focuses on adaptations in 1930–1932, when spatial, structural, and volumetric elements were modified under economic and technological constraints while retaining key compositional principles. For the first time, an unrealized 1935 façade project is analyzed, reflecting a post-constructivist reinterpretation under shifting architectural policies. Post-war repairs (1947–1948) and utilitarian modifications in the latter half of the twentieth century are examined as factors contributing to the gradual loss of original features.

Restoration campaigns of 1997–2007 and 2020–2025 aimed to recover the architect's intended appearance, including a previously unrealized color scheme. The building's classification as Rationalist is substantiated, and its traditional attribution to Constructivism is critically reassessed. Systematizing its construction history allows tracing how economic, technological, and ideological constraints of the 1930s influenced design decisions, providing a foundation for an objective evaluation of the building's architectural values.

Keywords: architectural conservation, rationalism, constructivism, post-constructivism, I. Valodzka, soviet avant-garde architecture, architectural heritage of Belarus.

Уводзіны

Будынак Беларускай геафізічнай абсерваторыі ў Мінску з'яўляецца помнікам архітэктуры савецкага авангарду. Спраектаваны беларускім савецкім архітэктарам І. І. Валодзькам у 1929 г., аб'ект стаў адказам на складаныя функцыянальныя патрабаванні навуковай установы і ўвасабленнем прынцыпаў рацыяналізму.

Нягледзячы на тое, што абсерваторыя неаднаразова згадалася ў навуковых публікацыях, яе аўтарская канцэпцыя і будаўнічая гісторыя дагэтуль не атрымалі сістэмнага асвятлення. Сучасныя публікацыі часта адносяць будынак да канструктывізму, не ўлічваючы прынцыпаў школы рацыяналізму, закладзеных аўтарам у першапачатковым праекце.

Да гэтага часу па-за межамі навуковай увагі заставалася спроба постканструктывіскай адаптацыі будынка ў 1935 г., а таксама пасляваенныя перабудовы і эксплуатацыйныя трансфармацыі, якія змянілі яго аблічча. Аналіз будаўнічай гісторыі дазваляе сістэмна прасачыць гэтыя змены і вызначыць ступень захаванасці кампазіцыйных і стылістычных рашэнняў аўтарскага праекта.

Мэтай артыкула з'яўляецца аналіз і падсумаванне звестак па гісторыі праектавання, будаўніцтва і трансфармацый будынка Беларускай геафізічнай абсерваторыі ў перыяд 1929–2025 гг.

Утварэнне геафізічнай службы і пастаноўка праектнай задачы

Стварэнне Беларускай геафізічнай абсерваторыі ў Мінску было абумоўлена праграмай фарміравання ў СССР адзінай сістэмы назіранняў за прыроднымі працэсамі. У 1924 годзе ў БССР была ўтворана Беларуска-метэаралагічная служба, якая спачатку функцыянавала як структурнае падраздзяленне навуковых і гаспадарчых устаноў рэспублікі і была арыентавана пераважна на забеспячэнне патрэб сельскай гаспадаркі [1]. У 1927 годзе служба была ўключана ў склад Беларускага навукова-даследчага інстытута сельскай гаспадаркі і лесаводства. У наступным годзе ў структуры інстытута было створана самастойнае падраздзяленне – Беларускі аддзел геафізічнай службы (Белгеафіз), які ўзначаліў прафесар метэаралогіі і кліматалогіі Беларускай дзяржаўнай сельскагаспадарчай акадэміі

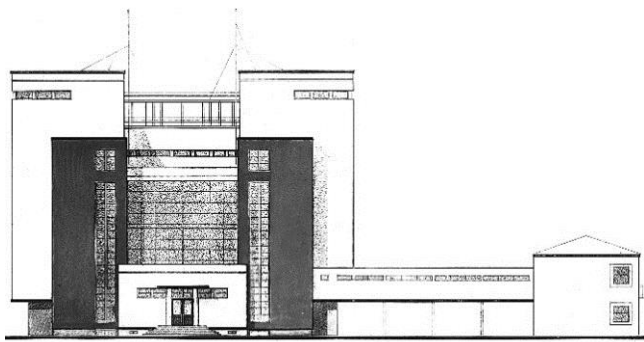
Александр Иванович Кайгарадаў. Менавіта ім было ўзнята пытанне неабходнасці будаўніцтва ў Мінску стаяцыйнай геафізічнай абсерваторыі [2]. У 1928 годзе Белгеафіз атрымаў функцыі каардынацыі сеткі метэастанцый і гідрастанцый БССР, апрацоўкі назіральных матэрыялаў, а таксама правядзення спецыялізаваных геафізічных даследаванняў. Аднак служба не мела ўласнага спецыяльнага корпуса і працавала ў прыстасаваных памяшканнях розных устаноў Мінска, што абмяжоўвала магчымасці размяшчэння абсталявання і правядзення дакладных назіранняў [3].

Важным этапам фарміравання канцэпцыі будучай абсерваторыі стала навуковая камандзіроўка А. І. Кайгарадава ў Нямеччыну ў 1928 годзе, падчас якой ён кансультаваўся са спецыялістамі Пацдамскай абсерваторыі і іншых навуковых цэнтраў. У 1929 годзе на падставе атрыманых ведаў было сфармулявана дэталёвае праектнае заданне на ўзвядзенне спецыялізаванага комплексу будынкаў абсерваторыі з поўным цыклам навуковых даследаванняў, а таксама жыллага і гаспадарчага комплексу для персаналу [2]. У адпаведнасці з гэтым заданнем у тым жа годзе архітэктарам І. І. Валодзькам быў распрацаваны архітэктурны праект [4].

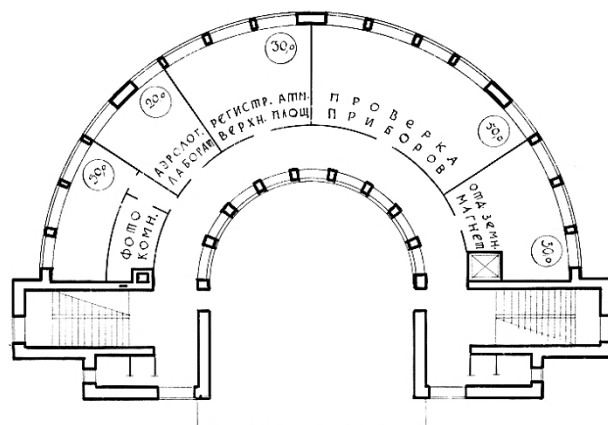
Іван Іосіфавіч (Ян Язэпавіч¹) Валодзька належаў да першага пакалення беларускіх архітэктараў, якія атрымалі прафесійную адукацыю ўжо ў СССР. У 1928 годзе ён скончыў Вышэйшы мастацка-тэхнічны інстытут у Маскве (ВМАТЭІН), дзе навучаўся ў вядучых тэарэтыкаў рацыяналізму М. А. Ладоўскага, У. Ф. Крынскага і М. В. Дакучаева, што вызначала далейшы творчы почарк архітэктара [10; 26, с. 333–334].

Архітэктурная канцэпцыя і праектныя рашэнні 1929 г.

Праект геафізічнай абсерваторыі адлюстроўваў перадавыя тэндэнцыі савецкага архітэктурнага авангарду, калі навукова-тэхнічная мэтазгоднасць спалучалася з пошукам новай мастацкай мовы. Архітэктурная канцэпцыя грунтавалася на спалучэнні рознавялікіх геаметрычных аб'ёмаў, выразна дыферэнцыяваных па водле функцыі з кантрастнай афарбоўкай вялікіх плоскасцяў сцен (малюнкi 1, 2).

Малюнак 1 – Праект 1929 г. Галоўны фасад [4, арк. 5]

Малюнак 2 – Праект 1929 г. План 3-га паверха. [4, арк. 16]

У першалачатковым варыянце праекта асноўны чатырохпавярховы корпус (разам з паддашным паверхам) меў паўцыркульную, дугападобную ў плане форму і змяшчаў галоўныя службы абсерваторыі і калідор. Сіметрычна адносна яго размяшчаліся два паўпавярховыя прастанутныя вежападобныя аб'ёмы лесвічных клетак, перад якімі знаходзіліся чатырохпавярховыя аб'ёмы гаспадарчых службаў. На ўзроўні пятага паверха паміж вежамі, паўтарая крывізню асноўнага корпуса, быў арганізаваны пераход, аформлены крытай каланадай, з выходам на эксплуатаемую тэрасу над паддашным паверхам. Па падоўжнай восі будынка паміж вежамі прадугледжвалася суцэльнае ашкленне з эксплуатаемай тэрасай на ўзроўні чацвертага паверха. На ўзроўні першага паверха выступалі аднапавярховы аб'ём галоўнага вестыбуля, а цэнтральны ўваход акцэнтаваўся паўцыркульным навесам. Пад усім аб'ёмам будынка размяшчаўся цокальны паверх. З правага боку будынак абсерваторыі злучаўся на ўзроўні другога паверха доўгім пераходам на тонкіх апорах з катэджам на дзве сям'і.

Праект прадугледжваў плоскія эксплуатаемыя дахі не толькі як адметны элемент архітэктуры свайго часу, але і для размяшчэння навуковага абсталявання і правядзення метэаралагічных назіранняў, згодна з праектным заданнем [2].

Кампазіцыйная вертыкальная дынаміка аб'ёмаў умацавалася вертыкальнымі члянэннямі стужкавага ашклення і вылучэннем вертыкальна выцягнутых плоскасцей цёмным колерам. Дадатковым акцэнтам служылі высокія маланкаадводны навантавы расцяжакі, размешчаныя на лесвічных рызалітах. Пры амаль роўных судоўнінах вышыні фасада і яго шырыні вылучэнне рызалітаў лесвічных клетак візуальна аблягчала масу будынка і фармавала выразную вертыкальную накіраванасць кампазіцыі. Вертыкальны рух ураўнаважваўся вузкімі гарызантальнымі падсечкамі ваконных праёмаў вежаў, кантрастнымі гарызантальнымі колеравымі акцэнтамі і адносна статычнай кампазіцыяй цэнтральнай часткі будынка. Кантраст паміж вертыкальна арыентаванымі аб'ёмамі асноўнага корпуса і выцягнутым гарызантальным аб'ёмам перахода ўзмацняў дынаміку архітэктурнага вобраза і забяспечваў кампазіцыйную раўнавагу.

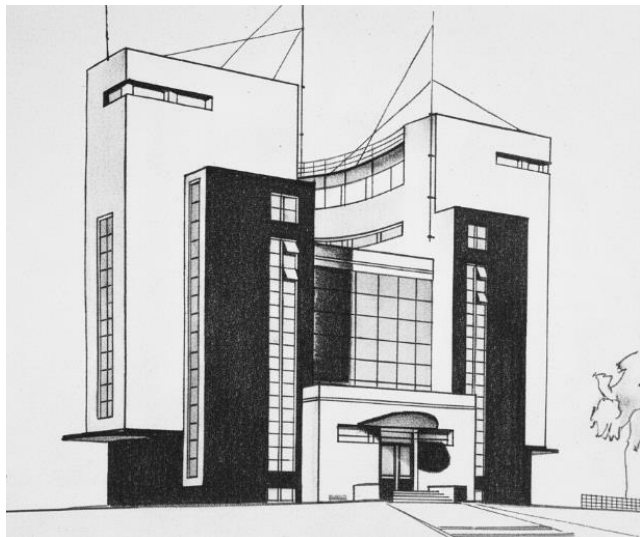
Будынак быў дакладна арыентаваны па баках свету і размешчаны ў супрацьлеглым ад уваходу на тэрыторыю канцы ўчастка – па восі выцягнутага партэра, які служыў для правядзення назіранняў і запуску зондаў. Злева ўздоўж партэра прадугледжвалася размяшчэнне двух жылых дамоў для супрацоўнікаў, справа – спартыўнага ядра і гаспадарчых пабудов. Характар генеральнага плана дазваляе меркаваць, што праект быў распрацаваны да выбару тэрыторыі пад будаўніцтва абсерваторыі і ў далейшым быў перапрацаваны з улікам ўмоваў канкрэтнага участка [4].

Метадалагічна праект 1929 года можна аднесці да рацыяналізму як плыні савецкага архітэктурнага авангарду. У адрозненне ад канструктывісцкага падыходу, які абсалютызаваў функцыю і канструкцыю, дадзены аб'ект дэманструе арыентацыю на працу з пластыкай аб'ёмаў, прасторавымі ўзаемадзеяннямі і паліхроміяй як сродкамі мастацкай выразнасці архітэктуры.

¹ У асабістым лістку па ўліку кадраў ад 7 лютага 1932 г., запойненым самім архітэктарам, ён пазначыў сябе як «Валодзька Янка Язэпаў» [5]. Аналагічны варыянт прозвішча выкарыстоўваецца і ў беларускамоўнай перыёдыцы 1920–1930-х гг. [6]; [7]. Напісанне прозвішча як «Валодзько», якое сустракаецца ў энцыклапедычных выданнях канца XX ст. [8]; [9], з'яўляецца русіфікаванай формай і не адпавядае арыгінальнаму прозвішчу.

Адаптація праектных рашэнняў 1930–1932 гг.

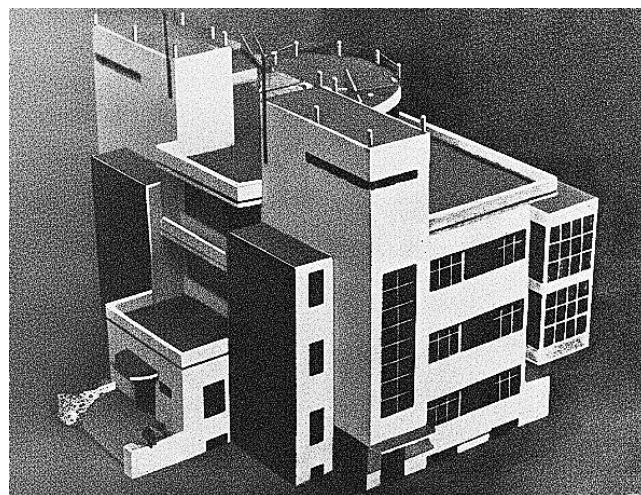
Да пачатку будаўніцтва першапачатковы праект быў некалькі разоў скарэктаваны. Характар зменаў можна вызначыць на падставе апублікаваных у выданнях таго часу ілюстрацый. Перспектыўны малюнак, змешчаны ў кнізе «Выяўленчае мастацтва БССР» 1932 г. [11], паказвае праектныя рашэнні, блізкія да аўтарскага варыянта 1929 года (малюнак 3).

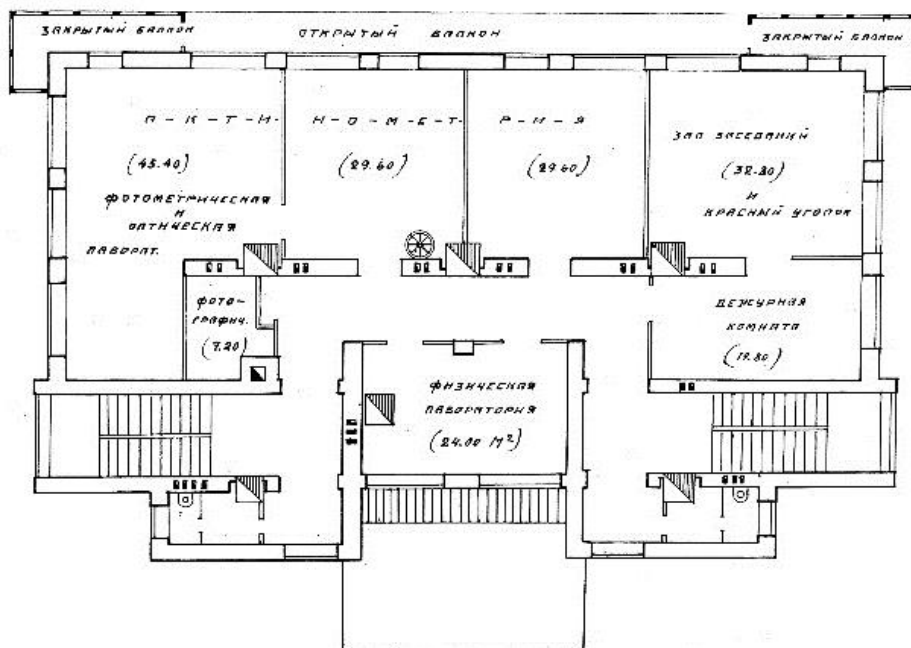
Малюнак 3 – Праект геофізічнай абсерваторыі з кнігі «Выяўленчае мастацтва БССР». 1932 г. [11]

Асноўным кампазіцыйным адрозненнем з’яўляецца адсутнасць пераходнай галерэі і катэджа, што, верагодна, было звязана з прывязкай праекта да будучай пляцоўкі. Пры гэтым будынак стаў прапарцыяна меншым, з удакладненай разбіўкай аконных пераплётаў, колькасцю праёмаў на вежах, маштабам ганка і іншымі дэталямі.

У тым жа 1932 годзе ў часопісе «Тэхніка ў масы» было апублікавана фота макета (малюнак 4), якое сведчыць пра далейшую карэкціроўку праекта ўжо ў частцы аб’ёмна-прасторавых і канструктыўных рашэнняў [12]. Праектны план 3-га паверха абсерваторыі адлюстраваны на малюнку 5.

Малюнак 4 – Фота макета будынка абсерваторыі з часопіса «Тэхніка ў масы». 1932 г. [12]

Малюнак 5 – Праектны план 3-га паверха абсерваторыі. Каля 1930 г. [13]

Асноўны корпус атрымаў прастакутную форму ў плане замест паўцыркульнай, а на яго плоскай эксплуатаемай кроўлі быў размешчаны паўцыркульны павільён для правядзення абсалютных і актынаметрычных вымярэнняў – «павільён для назірання за Сонцам»².

Гэты элемент па сваім кампазіцыйным значэнні замяніў першапачатковую каланату пераходу паміж вежамі. Будынак зменшыўся на адзін паверх пры захаванні асноўных прапарцыянальных суадносін аб’ёмаў. На дваравым фасадзе на ўзроўнях другога і трэцяга паверхаў з’явіліся зашклёныя выступаючыя вуглавыя балконы, злучаныя ўздоўж фасада пераходнымі галерэямі. Вежы атрымалі завяршэнні ў выглядзе слупкоў, якія нагадваюць крэнеляж сярэднявечных абарончых збудаванняў. Суцэльнае ашклёнае галоўнае фасада было заменена адкрытымі балконамі. Але нягледзячы на істотную

² Размоўная назва павільёна, паводле ўспамінаў былых супрацоўнікаў, апятаных А. В. Бандарэнкам падчас працы над праектам рэстаўрацыі ў канцы 1990-х.

перапрацоўку аб'ёмных і планіровачных рашэнняў, І. І. Валодзьку атрымалася захаваць архітэктурную канцэпцыю і ключавыя кампазіцыйныя прыёмы першапачатковага праекта.

Пачатак і ход будаўніцтва

Паводле паведамленняў перыядычнага друку, пачатак будаўніцтва абсерваторыі планавалася ўжо ў 1930 годзе [7], аднак фактычна работы распачаліся толькі ў пачатку 1932 года [14]. Пляцоўка была выбрана па-за межамі тагачаснай гарадской забудовы Мінска – на ўзвышшы ўздоўж Барысаўскага тракта. Такое размяшчэнне забяспечвала адкрыты гарызонт, мінімальны ўплыў гарадскіх шумоў і забруджванняў.

На адведзенай пад будаўніцтва тэрыторыі як найменш з XVII стагоддзя знаходзіліся могілкі вёсак Вялікая і Малая Сляпянка з невялікай драўлянай царквой Яна Хрысціцеля [15]. Будынак абсерваторыі быў размяшчаны на самай высокай кропцы пагорка, за гістарычнымі могілкамі, аднак захаванне храма генеральным планам праекта не прадугледжвалася [13]. Царква была зчыніна ў 1934 годзе і разбурана каля 1953 года. Могілкі, пазбаўленыя бачных надмагілляў, часткова захаваліся да нашага часу [16].

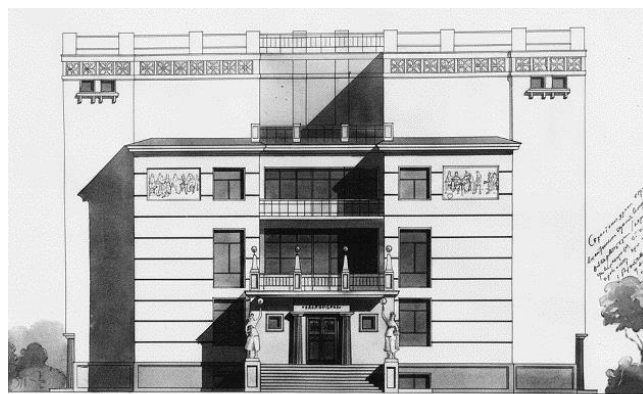
Да акупацыі Мінска нацыстамі ў 1941 годзе з усяго комплексу планаваных да ўзвядзення будынкаў была пабудаваная толькі сама абсерваторыя. Будынак не адрозніваўся складанымі канструктыўнымі рашэннямі: сцены былі выкананыя з цаглянай муроўкі таўшчынёй 640–770 мм на ўзроўні цокальнага паверха і 510–640 мм на астатніх паверхах. Перакрыцці – плоскія і рабрыстыя маналітныя жалезабетонныя пліты таўшчынёй 70–110 мм і бэлькі сячэннем 260 × 265 мм. Перакрыцці абапіраліся на падоўжныя ўнутраныя і вонкавыя нясучыя сцены.

Будаўніцтва суправаджалася працяглымі затрымкамі праз недахоп матэрыялаў і нізкай якасцю работ [14, 17, 18]³. Нягледзячы на пастановы ЦК КП(б)Б і ўмяшанне СНК БССР, падраднага арганізацыя – Белкамунбудтрэст – сістэматычна зрывала тэрміны, а ў прэсе фіксаваліся выпадкі нецэлевага выкарыстання ёй дэфіцытных матэрыялаў. У жніўні 1935 года абсерваторыя пачала засяляцца ў новы будынак, хоць унутраныя работы яшчэ не былі завершаныя. З 1 студзеня 1936 года ўстанова функцыянавала ў складзе чатырох навуковых аддзелаў [2, 19], аднак фасады будынка заставаліся неатынкаванымі, пра што сведчаць фотаздымкі аб'екта [20, 21].

Нерэалізаваны праект аздаблення фасадаў 1935 года.

Узвядзенне геафізічнай абсерваторыі прыпала на перыяд змены архітэктурнай палітыкі ў СССР. Пастанова⁴, прынятая ў лютым 1932 года па выніках конкурсу на будаўніцтва Палаца Саветаў у Маскве, задавала кірунак на засваенне класічнай архітэктурай спадчыны [22]. Авангардныя плыні былі фактычна забароненыя, а класіфізаваныя элементы пачалі ўводзіцца не толькі ў новыя праекты, але і ў распрацаваныя або збудаваныя ў авангарднай эстэтыцы аб'екты. У гэтым кантэксце ў 1935 годзе быў распрацаваны праект аздаблення фасадаў, накіраваны на адаптацыю ўжо ўзведзенага авангарднага аб'ёму да новых ідэалагічных і эстэтычных патрабаванняў.

Праект постканструктывісцкай адаптацыі быў выкананы без удзелу І. І. Валодзькі⁵ і прадугледжваў эклектычнае насычэнне фасадаў будынка элементамі класічнага дэкору – рустоўкай, філёнгамі, пінаклямі, ляпнымі пано і скульптурамі [13] (малюнк 6, 7).

Малюнак 6 – Паўночны (галоўны) фасад. Праектныя рашэнні 1935 г. [13]

Малюнак 7 – Паўднёвыя фасады. Праектныя рашэнні 1935 г. [13]

Адначасова праект утрымліваў шэраг нязначных аб'ёмна-прасторавых зменаў: прадугледжвалася ліквідацыя галерэі ў цэнтральнай частцы другога паверха дваравага фасада, даданне слупкоў у цэнтральных частках другога і чацвёртага паверхаў галоўнага фасада, змяненне колькасці і габарытаў слупкоў на «вежах», адмова ад парапётных сцен на эксплуатаемай кроўлі асноўнага корпуса, а таксама іншае рашэнне дахавага павільёна з плоскай эксплуатаемай кроўляй і крытым пераходам да лесвічных клетак. Пры гэтым дадзеныя змены не адлюстраваныя на праектных планах, якія захоўваюцца разам з праектам фасадаў. Гэта дазваляе меркаваць, што планы адносяцца да фінальнага праекта пачатка 1930-х, аўтарства І. І. Валодзькі⁶.

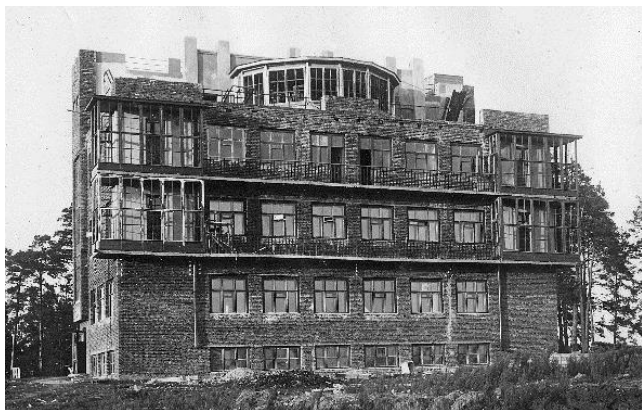
Праект датаваны 12 лістапада 1935 года і быў узгоднены Г. В. Якушкам 16 лістапада таго ж года, калі ўзведзены будынак ужо знаходзіўся ў эксплуатацыі Белгідрамета [13]. Гэта дае падставы меркаваць, што затрымка фасадных аддзелачных работ і ўвод аб'екта з неатынкаванымі фасадамі былі абумоўлены не толькі зрывамі тэрмінаў з боку падраднага арганізацыі, але і неабходнасцю перагляду стылістычнага рашэння ўжо ўзведзенага будынка (малюнак 8).

³ Матэрыялы перыядычных выданняў выяўленыя і прадстаўленыя У. А. Садоўскім, за што аўтар выказвае яму падзяку.

⁴ Пастанова Савета будаўніцтва Палаца Саветаў пры Прэзідыуме ЦВК СССР.

⁵ Аўтар фасадных рашэнняў пазначаны як грамадзянскі інжынер-архітэктар; асабісты подпіс ідэнтыфікаваць не атрымалася, але ён дакладна не належыць І. І. Валодзьку, які на той момант ужо працаваў у Маскве.

⁶ Раней постканструктывісцкая адаптацыя памылкова прыпісвалася І. І. Валодзьку як фінальны аўтарскі праект 1930 г. [2].

Малюнак 8 – Агульны выгляд будынка ў працэсе выканання аддзелачных прац. 1936 г. [21]

Праектныя рашэнні па дэкаратыўным аздабленні фасадаў рэалізаваныя не былі. У выніку будынак захаваў усе асноўныя асаблівасці аўтарскага праекта, акрамя кантраснага колеравага рашэння фасадаў. Найбольш верагоднымі прычынамі сталі абмежаваныя тэрміны, неабходнасць хутчэйшага завяршэння работ у будынку, дзе ўжо працавалі і пражывалі супрацоўнікі, а таксама дэфіцыт фінансавых сродкаў і матэрыялаў, на які ўказвалася на стадыі будаўніцтва [14]. Магчыма, ускосна паўплывала таксама размяшчэнне аб'екта па-за межамі горада.

Як будынак выглядаў пасля завяршэння работ па аздабленні фасадаў, сведчыць здымак, апублікаваны ў 1941 г. Паводле яго, будынак у дэталях адпавядаў фінальным рашэнням пачатку 1930-х г., аднак меў суцэльную светлую афарбоўку (малюнак 9).

Малюнак 9 – Агульны выгляд будынка пасля завяршэння будаўнічых прац. Не пазней за студзень 1941 г. [23, 24]

Пасляваенны стан і капітальны рамонт 1947–1948 гг.

Характар і маштабы пашкоджанняў будынка абсерваторыі ў час Другой сусветнай вайны дакладна не зафіксаваны. Аднак фотаздымкі дазваляюць уявіць агульны стан аб'екта і вызначыць характар праведзеных у гэты перыяд рамонтных работ [25].

Пасля заканчэння вайны на аб'екце быў распачаты капітальны рамонт, які ў асноўным закранаў памяшканні першага і цокальнага паверхаў. Згодна з фотаздымкамі ад кастрычніка 1947 года, у гэты час былі дэмантаваныя вокны першага і цокальнага паверхаў з разбурэннем вонкавых чвэртак праёмаў. Рамонтныя работы працягваліся да восені 1948 года. Падчас рамонтнага дзейнасць устаноў унутры будынка не спынялася, а значная частка работ, выконвалася самімі супрацоўнікамі. З подпісаў пад фотаздымкамі вынікае, што пасля рамонтнага «аддзелы размешчаны ў даволі зручных

для працы пакоях, а супрацоўнікі атрымалі дадатковую жылую плошчу»⁷.

Пасля рамонтнага будынак захаваў свае асноўныя архітэктурныя рысы, але былі лакальныя змены, пераважна ўтылітарнага характару: часткова закладзены вокны ўваходнага вестыбюля і гаспадарчых рызалітаў, дэмантавана левая ашклёная частка балкона трэцяга паверха.

Фотаздымкі таксама дазваляюць зрабіць высновы пра колеравае афармленне фасадаў: агульны аб'ём будынка меў больш цёмнае адценне, у той час як рызаліты лесвічных клетак былі вылучаныя светлым колерам. Драўляныя і металічныя элементы былі афарбаваныя ў цёмны колер.

Захаванне такіх элементаў, як драўляны павільён на кроўлі, вітражы лесвічных клетак і часткова ашклёнае балконаў, сведчыць пра адсутнасць сур'ёзных разбурэнняў падчас ваенных дзеянняў (малюнак 10).

Малюнак 10 – Агульны выгляд будынка пасля капітальнага рамонтнага. 1948 г. [25]

Перабудовы і адаптацыі будынка цягам другой паловы XX ст.

У наступныя дзесяцігоддзі будынак абсерваторыі працягваў эксплуатавацца па сваім першапачатковым прызначэнні з прыстасаваннем пад новыя функцыянальныя і тэхналагічныя патрэбы. Змяненні праводзіліся пераважна гаспадарчым спосабам без распрацоўкі комплексных праектных рашэнняў.

У 1955–1960-х гадах адбыліся істотныя змены выгляду будынка Беларускага гідраметэаралагічнага цэнтра [13]. У прыватнасці, на абедзвюх вежах адсутнічала частка слупкоў агароджы, закладзеная частка ваконных праёмаў, страчанае ашклёнае балконаў, замураваныя выходы на балконы, дэмантаваны дахавы павільён. Замест плоскай эксплуатаемай кроўлі над асноўным аб'ёмам быў уладкаваны вальмавы дах, а да галоўнага ўвахода прыбудаваны драўляны тамбур (малюнак 11).

⁷ Неабходнасць забеспячэння непрырыўнасці назіранняў, размяшчэнне будынка за межамі горада, ваенныя разбурэнні і адсутнасць прадугледжаных праектам жылых дамоў прымушалі супрацоўнікаў пражываць у самой абсерваторыі.

Малюнак 11 – Выгляд будынка з поўдня. Каля 1955-1960 гг. [13]

Наступныя істотныя змены ў архітэктурным абліччы будынка звязаныя з усталёўкай на эксплуатаемай кроўлі лесвічных рызалітаў сфер для радыётэхнічнага абсталявання. Першая сфера на маналітным аснаванні была ўсталяваная на правай вежы падчас будаўніцтва новага адміністрацыйнага будынка Белгідрамета ў 1970 годзе. Другая сфера з'явілася ў наступныя гады.

У 1988 г. будынак абсерваторыі быў уключаны ў Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі як помнік архітэктуры канструктывізму⁸ [8].

У выніку шасці дзесяцігоддзяў эксплуатацыі будынак моцна дэградаваў у архітэктурным і фізічным плане: страціў цэласнасць архітэктурнай задумкі і прыйшоў у перадаварыйны стан.

Рэстаўрацыя і аднаўленне будынка ў 1997–2025 гг.

Сучасны этап існавання будынка характарызуецца пераходам ад утылітарнай эксплуатацыі да навукова абгрунтаванага аднаўлення яго першапачатковага аблічча. Першы комплексны праект рэканструкцыі (1997–2007 гг.) меў на мэце не толькі ўмацаванне нясучых канструкцый, якія былі ў аварыйным стане, але і аднаўленне страчаных архітэктурных формаў 1930-х гадоў. У ходзе гэтых работ былі адноўленыя ключавыя элементы аб'ёмнай кампазіцыі, што вярнула будынку яго авангардны характар (малюнак 12).

Малюнак 12 – Агульны выгляд будынка пасля рэстаўрацыйных работ 2008 г. (фота аўтара)

⁸ Залічэнне будынка да канструктывізму ў энцыклапедычных даведніках і пазнейшых публікацыях абумоўлена, хутчэй за ўсё, устойлівым выкарыстаннем гэтага азначэння ў беларускай гістарыяграфіі як агульнай назвы для ўсёй савецкай авангарднай спадчыны 1920–1930-х гг., а таксама тым, што пры класіфікацыі аб'екта спецыялісты арыентуюцца на яго змененае аблічча, а не на першапачатковую праектную задумку.

Фінальны этап аднаўлення (2020–2025 гг.) дазволіў забяспечыць эксплуатацыйную прыдатнасць будынка. Падчас работ з былі больш грунтоўна вызначаны адметныя вартасці помніка, якія ўтвараюць яго каштоўнасць як гістарычнага і архітэктурнага аб'екта. Гэта дало магчымасць крытычна ацаніць наяўны стан аб'екта, выправіць недакладнасці папярэдняга этапа рэстаўрацыі і завяршыць аднаўленне кампазіцыйных і стылістычных рашэнняў аўтарскага праекта, разам з нерэалізаванай колеравай схемай фасадаў (малюнак 13).

Малюнак 13 – Агульны выгляд будынка пасля рэстаўрацыйных работ 2025 г. (фота аўтара)

Заклучэнне

На падставе вывучэння будаўнічай гісторыі Беларускай геофізічнай абсерваторыі (1929–2025 гг.) можна зрабіць наступныя высновы.

1. Праект абсерваторыі І. І. Валодзькі 1929 года можна аднесці да архітэктуры рацыяналізму як плыні савецкага авангарду. Залічэнне будынка да канструктывізму абумоўлена выкарыстаннем у беларускай гістарыяграфіі гэтага азначэння як агульнай назвы для ўсёй авангарднай спадчыны 1920–1930-х гг. У адрозненне ад канструктывізму, кампазіцыйныя рашэнні праекта вызначаліся не толькі тэхналагічнымі патрабаваннямі, але і мэтамі мастацкай выразнасці аб'екта.

2. Асноўныя кампазіцыйныя прынцыпы аўтарскага праекта 1929 г. былі захаваныя І. І. Валодзькам пры ўсіх наступных карэкціроўках, нягледзячы на аб'ёмна-планіровачныя адаптацыі.

3. Эканамічныя, тэхналагічныя і ідэалагічныя абмежаванні 1930-х гадоў паўплывалі на вынікае аблічча будынка: шэраг прынцыповых архітэктурна-мастацкіх рашэнняў, закладзеных І. І. Валодзькам у праект, не быў рэалізаваны ў ходзе будаўніцтва.

4. Постканструктывісцкі праект аздаблення фасадаў 1935 г. не быў рэалізаваны праз зацягнутыя тэрміны будаўніцтва і дэфіцыт сродкаў, што міжвольна забяспечыла захаванне першапачатковых авангардных рашэнняў у пластыцы аб'ёмаў. Адзіным істотным адступленнем стала адмова ад арыгінальнага кантраснага колеравага рашэння, якое на той момант відавочна супярэчыла новым эстэтычным устаноўкам сацыялістычнага рэалізму.

5. Падчас наступных перабудоў, якія насілі ўтылітарны характар, будынак не атрымаў новага закончанага архітэктурнага аблічча, толькі паступова страчваў свае архітэктурныя адметнасці.

6. У выніку паступных рэстаўрацыйных работ у 1997–2007 і 2020–2025 гг. будынак аднавіў адметнасці аўтарскага праекта пачатку 1930-х гг.

7. Сучаснае разуменне архітэктуры савецкага авангарду часта абмежавана стэрэатыпнымі інтэрпрэтацыямі, калі розныя архітэктурныя школы абагульняюцца пад назвай канструктывізм, якая належыць толькі адной з іх.

Сістэматызацыя этапаў будаўнічай гісторыі і разуменне кантэксту яго паўстання Геофізічнай абсерваторыі дазваляе

Строительство

аб'ектына ацаніць эвалюцыю помніка і лепей зразумець яго адметныя вартасці. Выяўленне новых праектных матэрыялаў 1929–1930 г. застаецца актуальным для ўдакладнення тэхнічных рашэнняў і чыннікаў трансфармацыі першапачатковага праекта І. І. Валодзькі. Далейшае пашырэнне крыніцзнаўчай базы будзе спрыяць больш глыбокаму асэнсаванню метадалогіі рацыяналізму і яго ролі ў фарміраванні архітэктурнага аблічча Мінска ў міжваенны перыяд.

Спіс цытаваных крыніц

1. Strengthening Hydromet and Early Warning Services in Belarus: A Road Map / World Bank. – Washington, DC : World Bank, 2021. – URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/839291594879784721/pdf/Strengthening-Hydromet-and-Early-Warning-Services-in-Belarus-A-Road-Map.pdf> (дата звароту: 23.12.2025).
2. Кукуня, О. Г. Здание обсерватории в Минске – памятник архитектуры и науки / О. Г. Кукуня // Каштоўнасці мінуўшчыны: матэрыялы канф., Мінск, 12 лістап. 1997 г. / пад рэд. С. В. Марцэлева. – Мн. : Лекцыя, 1998. – Вып. 1 : Праблемы захавання архітэктурнай спадчыны савецкага перыяду. – С. 44–48.
3. Кайгародаў, А. І. Праблема стратасферы і задача Беларускай геафізічнай абсерваторыі / А. І. Кайгародаў // Звязда. – 1934. – № 89.
4. Беларускі дзяржаўны архіў навукова-тэхнічнай дакументацыі (БДАНТД). – Ф. 105. – Воп. 1. – Спр. 2.
5. Беларускі дзяржаўны архіў навукова-тэхнічнай дакументацыі (БДАНТД). – Ф. 105. – Воп. 1. – Адз. зах. 25.
6. Да пабудовы Геафізічнай абсерваторыі // Савецкая Беларусь. – 1929. – 9 кастр. – № 231.
7. Арганізуецца беларуская геафізічная абсерваторыя // Звязда. – 1930. – 20 студз. – № 17.
8. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Мінск / рэдкал.: Г. В. Штыхаў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская Савецкая Эцыклапедыя імя Пятруся Броўкі, 1988. – С. 118–119.
9. Архітэктурна Беларусі : энцыклапедычны даведнік / рэдкал.: А. А. Войнаў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1993. – С. 317.
10. Лысенко, А. В. У истоков белорусской советской архитектуры. К 85-летию со дня рождения И. И. Володько / А. В. Лысенко // Строительство и архитектура Белоруссии. – 1980. – № 1. – С. 26–27.
11. Кастелянский, А. Изобразительное искусство БССР / А. Костелянский. – М.-Л. : ОГИЗ,ИЗОГИЗ, 1932. – С. 24.
12. [Фота] // Тэхніка ў масы. – 1932–1933. – № 3–4 (май–чэрвень). – С. 58.
13. Унутраны архіў УП «Белгідрамет». – [Справаводства і тэхнічная дакументацыя, фотаздымкі, фотакопіі праекта 1935 года].
14. Кайгародаў, А. І. Белкомунбудоўраст зрывае будаўніцтва абсерваторыі / А. І. Кайгародаў // Звязда. – 1935. – № 81.
15. Боянков, П. То, что имеем, досталось дорогой ценой / П. Боянков // Минский курьер. – 2005. – № 617. – 12 мая.
16. Кладбище бывших деревень Большая и Малая Слепянка. – URL: <https://web.archive.org/web/20160304091318/http://www.minsk-old-new.com/minsk-2725.htm> (дата звароту: 23.12.2025).
17. У СНК БССР аб ходзе будаўніцтва геафізічнай абсерваторыі // Звязда. – 1934. – № 260.
18. Даследчыкі атмасферы // Звязда. – 1935. – № 78.
19. Новы будынак беларускай геафізічнай абсерваторыі // Звязда. – 1935. – 27 лістап. – № 269.
20. Новы будынак беларускай геафізічнай абсерваторыі ў Менску : [фота] // Звязда. – 1935. – 4 снеж. – № 275.
21. Унутраны архіў УП «Белгідрамет». – Фотальбом «Белорусская Геофизическая Обсерватория на 1ое октября 1935 г.».
22. Дворец Советов СССР. Всесоюзный конкурс 1932 г. : сборник постановлений Совета строительства Дворца Советов при Президиуме ЦИК СССР / Союз советских архитекторов ; под ред. П. И. Антипова ; отв. ред. Ю.М. Славинский. – М. : Всекохудожник, 1983. – С. 55–56.
23. Здание Минской геофизической обсерватории : [фота] (Фотохроника БЕЛТА) // Советская Белоруссия. – 1941. – 11 янв. – № 9 (3781).
24. Государственный научно-исследовательский музей архитектуры имени А. В. Щусева (ГНИМА). – НФ-ОФ-1170/25.
25. Унутраны архіў УП «Белгідрамет». – Фото-альбом минской геофизической обсерватории 1948–195... гг.
26. Хан-Магомедов, С. О. Архитектура советского авангарда : в 2 кн. / С. О. Хан-Магомедов. – М. : Стройиздат, 1996. – Кн. 1 : Проблемы формообразования. Мастера и течения.

References

1. Strengthening Hydromet and Early Warning Services in Belarus: A Road Map / World Bank. – Washington, DC : World Bank, 2021. – URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/839291594879784721/pdf/Strengthening-Hydromet-and-Early-Warning-Services-in-Belarus-A-Road-Map.pdf> (data zvarotu: 23.12.2025).
2. Kukunya, O. G. Zdanie observatorii v Minske – pamyatnik arhitektury i nauki / O. G. Kukunya // Kashtoynasci minuyschchyny: materyyaly kanf., Minsk, 12 listap. 1997 g. / pad red. S. V. Marceleva. – Mn. : Lekcyya, 1998. – Vyp. 1 : Prablemy zahavannya arhitekturnaj spadchyny saveckaga peryyadu. – S. 44–48.
3. Kajgarodaŭ, A. I. Prablema stratasfery i zadacha Belaruskaj geafizichnaj abservatoryi / A. I. Kajgarodaŭ // Zvyazda. – 1934. – № 89.
4. Belaruskі dzyarzhajny arhiŭ navukova-tekhnichnaj dakumentacyi (BDANTD). – F. 105. – Vop. 1. – Spr. 2.
5. Belaruskі dzyarzhajny arhiŭ navukova-tekhnichnaj dakumentacyi (BDANTD). – F. 105. – Vop. 1. – Adz. zah. 25.
6. Da pabudovy Geafizichnaj abservatoryi // Saveckaya Belarus'. – 1929. – 9 kastr. – № 231.
7. Arganizuecca belaruskaya geafizichnaya abservatoryya // Z'vyazda. – 1930. – 20 studz. – № 17.
8. Zbor pomnikaŭ gistoryi i kul'tury Belarusi. Minsk / redkal.: G. V. SHtyhaŭ (gal. red.) [i insh.]. – Minsk : Belaruskaya Saveckaya Encyklopedyya imya Petrusya Broŭki, 1988. – S. 118–119.
9. Arhitektura Belarusi : encyklopedychny davednik / redkal.: A. A. Vojnaŭ [i insh.]. – Minsk : BelEn, 1993. – S. 317.
10. Lysenko, A. V. U istokov belarusskoj sovetskaj arhitektury. K 85-letiyu so dnya rozhdeniya I. I. Volod'ko / A. V. Lysenko // Stroitel'stvo i arhitektura Belorussii. – 1980. – № 1. – S. 26–27.
11. Kastelyanskij, A. Izobrazitel'noe iskusstvo BSSR / A. Kostelyanskij. – M.-L. : OGIZ,IZOGIZ, 1932. – S. 24.
12. [Fota] // Tekhnika ŭ masy. – 1932–1933. – № 3–4 (maj–cherven'). – S. 58.
13. Unutrany arhiŭ UP «Belgidramet». – [Spravavodstva i tehnichnaya dakumentacyya, fotazdymki, fotakopii praekta 1935 goda].
14. Kajgaradaŭ, A. I. Belkomunbudrest zryvae budaŭnictva abservatoryi / A. I. Kajgaradaŭ // Zvyazda. – 1935. – № 81.
15. Boyankov, P. To, chto imeem, dostalos' dorogoj cenoy / P. Boyankov // Minskij kur'er. – 2005. – № 617. – 12 maya.
16. Kladbishche byvshih dereven' Bol'shaya i Malaya Slepjanka. – URL: <https://web.archive.org/web/20160304091318/http://www.minsk-old-new.com/minsk-2725.htm> (data zvarotu: 23.12.2025).
17. U SNK BSSR ab hodze budaŭnictva geafizichnaj abservatoryi // Zvyazda. – 1934. – № 260.
18. Dasledchyki atmasfery // Zvyazda. – 1935. – № 78.
19. Novy budynak belaruskaj geafizichnaj abservatoryi // Zvyazda. – 1935. – 27 listap. – № 269.
20. Novy budynak belaruskaj geafizichnaj abservatoryi ŭ Mensku : [fota] // Zvyazda. – 1935. – 4 snezh. – № 275.
21. Unutrany arhiŭ UP «Belgidramet». – Fotoal'bom «Belorusskaya Geofizicheskaya Observatoriya na 1oe oktyabrya 1935 g.».
22. Dvorec Sovetov SSSR. Vsesoyuznyj konkurs 1932 g. : sbornik postanovlenij Soveta stroitel'stva Dvorca Sovetov pri Prezidiume CIK SSSR / Soyuz sovetskih arhitektorov ; pod red. P. I. Antipova ; otv. red. YU.M. Slavinskij. – M. : Vsekohudozhnik, 1983. – S. 55–56.
23. Zdanie Minskoj geofizicheskaj observatorii : [fota] (Fotohronika BELTA) // Sovetskaya Belorussiya. – 1941. – 11 yanv. – № 9 (3781).
24. Gosudarstvennyj nauchno-issledovatel'skij muzej arhitektury imeni A. V. SHChuseva (GNIMA). – NF-OF-1170/25.
25. Unutrany arhiŭ UP «Belgidramet». – Foto-al'bom minskoj geofizicheskaj observatorii 1948–195... gg.
26. Han-Magomedov, S. O. Arhitektura sovetskogo avangarda : v 2 kn. / S. O. Han-Magomedov. – M. : Strojizdat, 1996. – Kn. 1 : Problemy formoobrazovaniya. Masters i tehniciya.

Матэрыял паступіў 31.01.2026, одобрэн 12.02.2026, прынят к публікацыі 12.02.2026